

Зеленко О.О.кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки та туризму
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

МЕТОДОЛОГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті запропоновано методологію вдосконалення системи економічних відносин на регіональному рівні. Огляд наявних наукових публікацій дав змогу дійти висновку, що сьогодні існує гостра проблема формування комплексної методології саме для регіональних систем з урахуванням соціалізації економічної сфери у сучасний постіндустріальний період розвитку. Представлена методологія містить: етапи, принципи, методи, інструменти, важелі впливу та стратегічні орієнтири. Це комплекс взаємопов'язаних дій, що сприятимуть перебудові взаємозв'язків у економічному середовищі регіону та налагодженню партнерських відносин між учасниками економічної діяльності. Залежно від результатів інтегрального аналізу ця методологія може видозмінюватись у блоках методів інструментів та важелів впливу.

Ключові слова: методологія, система економічних відносин, регіон, комплексний показник, інтегральний індекс, розвиток.

В статті предложена методология совершенствования системы экономических отношений на региональном уровне. Обзор имеющихся научных публикаций позволил сделать вывод, что на сегодняшний день существует острая проблема формирования комплексной методологии именно для региональных систем с учетом социализации экономической сферы в современный постиндустриальный период развития. Представленная методология содержит этапы, принципы, методы, инструменты, рычаги влияния и стратегические ориентиры. Это комплекс взаимосвязанных действий, способствующих перестройке взаимосвязей в экономической среде региона и налаживанию партнерских связей между участниками экономической деятельности. В зависимости от результатов интегрального анализа эта методология может видоизменяться в блоках методов инструментов и рычагов влияния.

Ключевые слова: методология, система экономических отношений, регион, комплексный показатель, интегральный индекс, развитие.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку України свідчать про те, що наша держава вичерпала всі резерви суто централізованого підходу до процесу управління сталим розвитком. Кожен регіон має власні особливості, індивідуальні потреби, проблеми, фактори розвитку, які у своїй сукупності можуть різко відрізнятися від ситуації, що складається на інших територіях нашої країни, не кажучи вже про схід, де відбувається антитерористична операція.

Процес децентралізації влади, що відбувається в Україні вже не перший рік, викликаний саме індивідуалізацією потреб областей та вимагає від регіональної влади нових науково обґрунтованих заходів щодо стабілізації ситуації, викликані соціально-економічною та політичною кризою. Саме економічне середовище, що потерпає від застарілої системи взаємовідносин, потребує вдосконалення у найближчій перспективі. Особливо гостро ця проблема відчувається у Луганській області, яка останні три роки демонструє найгірші показники соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою формування методології розвитку еконо-

мічних систем учені всього світу займаються вже не перший рік, але найбільше цікавить той досвід, який накопичено саме вітчизняними науковцями, адже як, зазначено вище, те що є актуальним для інших не завжди відповідає потребам наших територій. Серед останніх публікацій Варто відзначити роботи Е. Лібанової та М. Хвесика [1], В. Приходько [2], О. Щекевич та М. Афанасьєвої [3], М. Зверякова, М. Уперенко, Л. Жданової [4] та ін.

Колектив авторів на чолі з Е Лібановою та М. Хвесиком у національній доповіді, що була оприлюднена у 2014 р. [1, с. 478–498], представляють методологічні засади формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним потенціалом сталого розвитку національної економіки.

В. Приходько [2] у власній публікації робив спробу обґрунтувати методологічні підходи до оцінки регіону як територіального соціально-економічного утворення, основою якого є просторова організація продуктивних сил, що характеризується єдністю і цілісністю відтворювального процесу, розвивається на власній економічній базі та за власними економічними законами в нестійкому середовищі.

Стаття О. Щекович та М. Афанасьевої присвячена визначенню методологічних підходів щодо оцінки та прогнозування економічної безпеки суб'єктів господарювання на галузевому, міжгалузевому та регіональному рівні [3, с. 184].

І. Зверяков, очолюючи колектив авторів, у 2016 році також досліджував теоретичні засади дослідження економічних відносин на національному рівні в умовах інтеграції України у світове співтовариство [4, с. 6–95].

У власних попередніх публікаціях ми також робили перші спроби вирішення окресленої проблеми [5, с. 262–272], але досліджувалися загальні суто теоретичні питання та прикладні аспекти регулювання системи соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання.

Огляд останніх публікацій вітчизняних науковців довів, що сьогодні немає жодного дослідження, яке би пропонувало дійсно комплексний методологічний підхід щодо вдосконалення системи економічних відносин регіону з урахуванням їх соціалізації у сучасний постіндустріальний період розвитку.

Метою дослідження є формування методології удосконалення системи економічних відносин на регіональному рівні на прикладі Луганської області.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Загальне визначення методології (від грец. – *μεθοδολογία* – вчення про метод) передбачає сукупність етапів, принципів, методів, способів і т.п. для досягнення певної мети (пізнання або перетворення певного об'єкта дослідження). Основоположником сучасного тлумачення цього терміна є Френсіс Бекон [6], який у своєму творі «Відновлення науки» пропонує новий метод пізнання – «метод бджоли», який передбачає збір та використання лише тих теорій, підходів та методів, які сприятимуть отриманню найкращого результату.

Спираючись на наявні дослідження, можна схематично представити всі складники методології вдосконалення системи економічних відносин для регіонів України. (рис. 1.).

Схема складається з 6 блоків, таких як етапи, принципи, методи, інструменти, важелі впливу та стратегічні орієнтири. Залежно від ситуації у регіоні можна доповнювати або коригувати блок методів, інструментів та важелів впливу. Представлений варіант сформовано для Луганської області. Розглянемо більш детально перший блок.

Цей блок відображає етапи впровадження методології. Пропонується весь процес перерозподілити на 4 етапи. У межах першого етапу передбачається проведення комплексного аналізу та розрахунок інтегрального показника розвитку регіональної системи економічних відносин, що потребує: 1) визначення складників підсистем та показників їх розвитку;

2) розрахунку комплексного показника розвитку підсистеми; 3) розрахунку інтегрального показника на базі комплексних показників кожної підсистеми.

Методика розрахунку інтегрального показника розвитку системи економічних відносин передбачає:

1. Переклад фактичних показників до величин – нормованих оцінок, які можливо порівнювати між собою. За прямо пропорційної залежності між простим показником та інтегрованим показником збалансованого розвитку регіону нормована оцінка простого показника розраховується за такою формулою:

$$a_i^l = \frac{x^t - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (1)$$

де a_i^l – нормована оцінка i -го простого показника l -ї групи;

x^t – фактичне значення i -го простого показника за певний проміжок часу t ;

x_{min} – мінімальне значення i -го простого показника протягом аналізованого періоду;

x_{max} – максимальне значення i -го простого показника протягом аналізованого періоду.

За зворотно-пропорційної залежності між простим показником та інтегрованим показником розвитку системи економічних відносин регіону нормована оцінка простого показника розраховується за такою формулою:

$$a_i^l = \frac{x_{max} - x^t}{x_{max} - x_{min}}. \quad (2)$$

2. Визначення вагового значення простих показників у кожній групі показників. Вагове значення простого показника розраховується за такою формулою:

$$\gamma_i^l = \frac{\sum_{j=1}^m R_{ij}^l}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m R_{ij}^l}, \quad (3)$$

де γ_i^l – вагове значення простого показника l -ї групи;

R_{ij}^l – оцінка (ранг) i -го простого показника l -ї групи j -м експертом.

3. Розрахунок комплексного показника для кожної групи. Здійснюється за такою формулою:

$$K^l = \sum_{i=1}^n \gamma_i^l \times a_i^l, \quad (4)$$

де K^l – комплексний показник l -ї групи.

4. Розрахунок інтегрального показника розвитку системи економічних відносин регіону здійснюється за такою формулою:

$$I = \sqrt[p]{\prod_{l=1}^p K^l}, \quad (5)$$

<i>Методологія удосконалення регіональної системи економічних відносин</i>				
Етапи	Принципи	Методи	Інструменти взаємодії	Важелі впливу
1. Попередній комплексний аналіз стану системи. 2. Визначення проблемної підсистеми, та чинників, що здійснюють негативний вплив на її функціонування. 3. Розроблення заходів щодо усунення чи нейтралізації негативного впливу. 4. Формування прогнозу розвитку системи після впровадження заходів щодо її вдосконалення.	– наукової обґрунтованості; – сполучення; – стратегічності; – інноваційності; – партнерства; – трансформаційності (адаптивності); – різноманітності; – компетентності; – ситуативності.	– наукової абстракції; – причинно–наслідковий; – групування математичної статистики; – рейтингових оцінок; – економетричного аналізу; – об'єктивно–цільового аналізу; – прогнозування.	– регіональна політика з ресурсозбереження, інноваційного розвитку, формування привабливого інвестиційного клімату, соціального забезпечення та зайнятості населення регіону, поінформованості та інформатизації регіону. – регіональні (галузеві) угоди про співпрацю між представниками роботодавців, профспілковими організаціями та органами влади.	– податкові пільги або повне звільнення від сплати податків; – надання кредитів на пільгових умовах; – прискорена амортизація основних засобів; – штрафні санкції.
Стратегічні орієнтири				
Забезпечення гідного рівня життя та добробуту населення регіону за рахунок ефективних економічних відносин та забезпечення свободи, безпеки і рівних можливостей на всіх рівнях, у всіх проявах				

Рис. 1. Методологія удосконалення системи економічних відносин Луганської області

Джерело: сформовано автором з урахуванням [1; 5]

де I – інтегральний показник розвитку системи економічних відносин регіону, який приймає значення від 0 до 1; чим ближче значення показника до 1, тим досконалішою є система. За значення інтегрального показника у межах 80–100% регіон має високий рівень розвитку системи економічних відносин; у межах 60–80% – достатній рівень розвитку; 40–60% – задовільний рівень розвитку; 40% і нижче – відсутність ефективної взаємодії між елементами системи як такої (депресивний регіон).

Спираючись на представлену методику, розрахуємо індекс інтегрального розвитку системи економічних відносин для Луганської області. Система економічних відносин цього, як і будь-якого іншого регіону складається з трьох головних учасників: економічно активного населення, роботодавців та органів регіональної влади. Для кожної групи було відібрано показники, що відображають їх інтереси. Вагове значення простих показників визначалося на основі трьох експертних оцінок представників кожної групи учасників. Результати розрахунків за 2014–2016 рр. представлено у табл. 1–3.

Спираючи на отримані значення комплексних показників, можемо розрахувати інте-

гральний індекс розвитку системи економічних відносин Луганської області:

$$2014: I = \sqrt[3]{0,436 * 0,888 * 0,473} = 0,568; \text{ або } 56,8\%;$$

$$2015: I = \sqrt[3]{0,422 * 0,146 * 0,425} = 0,297 \text{ або } 29,7\%;$$

$$2016: I = \sqrt[3]{0,520 * 0,290 * 0,490} = 0,419 \text{ або } 41,9\%;$$

Результати проведених розрахунків свідчать про критичний стан регіональної системи економічних відносин Луганської області. На жаль, відсутність даних за попередні роки не дає змоги проаналізувати ситуацію за п'ять років, але останні два стали для регіону критичними. Взагалі провальним був 2015, коли інтегральний індекс мав значення менше 30%.

Для глибшого розуміння проблеми варто поглянути на групові комплексні показники. Всі вони мають критичні значення, але недопустимою є ситуація у блоці показників, важливих для роботодавців. Комплексний показник за цією групою у 2015–2016 рр. не перевищував 30%. Головна проблема – збитковість підприємств та відсутність належного обсягу основних засобів для створення нових робочих місць. Як наслідок – стабільна еміграція населення працездатного віку.

Таблиця 1

Показники розвитку економічно-активного населення

	Фактичне значення			Оцінки експертів			$\sum_{j=1}^m R_{ij}^t$	γ_i^t	a_i^t			$\gamma_i^t \times a_i^t$					
	2014	2015	2016	I	II	III			2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Рівень зайнятості населення, %	52	54,6	55,6	1	1	1	3	0,018	0,000	0,722	1,000	0,000	0,000	0,013	0,018		
Динаміка кількості найманих працівників, тис. осіб	411	191,7	172,8	9	4	5	18	0,109	1,000	0,079	0,000	0,109	0,000	0,009	0,000		
Коефіцієнт оборотності кадрів за звільненими, у % до середньооблікової чисельності	34,9	30,8	25,8	8	9	7	24	0,145	0,000	0,451	1,000	0,145	0,000	0,066	0,145		
Середньомісячна заробітна плата, грн.	3377	3427	4637	3	2	2	7	0,042	0,000	0,040	1,000	0,042	0,000	0,002	0,042		
Рівень вимушеної неповної зайнятості, у % до кількості зайнятого населення	26,7	12,7	10,4	7	7	4	18	0,109	0,000	0,859	1,000	0,109	0,000	0,094	0,109		
Кількість співробітників, охоплених трудовими договорами, тис. осіб	114,9	147,7	116,8	2	6	6	14	0,085	0,000	1,000	0,058	0,085	0,000	0,085	0,005		
Динаміка кількості працівників економічно активних підприємств, яким не виплачено заробітну плату, у % до загальної кількості працівників	37,5	32,1	14,8	4	3	8	15	0,091	0,000	0,238	1,000	0,091	0,000	0,022	0,091		
Навантаження на 1 вільне робоче місце, осіб	101	140	23	5	10	3	18	0,109	0,333	0,000	1,000	0,109	0,036	0,000	0,109		
Кількість звільнених з економічних причин до загальної кількості безробітних, %	23,3	38,4	41,5	6	8	9	23	0,139	1,000	0,170	0,000	0,139	0,139	0,024	0,000		
Надання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, тис. грн.	9886,7	48346,7	147783,2	10	5	10	25	0,152	1,000	0,721	0,000	0,152	0,152	0,109	0,000		
Сума експертних оцінок у потенціалі	$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m R_{ij}^t$						165	Комплексний показник K_i^t			0,436	0,422	0,520				

Джерело: розраховано автором на підставі [7]

Таблиця 2

Показники діяльності роботодавців

	Фактичне значення			Оцінки експертів			$\sum_{j=1}^m R_{ij}^l$	γ_i^l	a_i			$\gamma_i^l \times a_i$					
	2014	2015	2016	I	II	III			2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Обсяг реалізованих товарів, робіт, послуг на 1 штатного працівника, тис. грн.	279,9	200,3	299,3	4	2	3	9	0,055	0,804	0,000	1,000	1,000	0,044	0,000	0,055		
Фінансовий результат діяльності підприємств до оподаткування, млн. грн.	-46595,7	-51543,1	-25249,8	2	1	2	5	0,030	0,188	0,000	1,000	1,000	0,006	0,000	0,030		
Основні засоби, тис. грн.	28674303	27654852	27770569	6	10	4	20	0,121	1,000	0,000	0,114	1,000	0,121	0,000	0,014		
Рентабельність діяльності підприємств, %	-20,8	-18,7	-9,8	1	3	1	5	0,030	0,000	0,191	1,000	1,000	0,000	0,006	0,030		
Обсяги внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень, тис. грн.	62839,8	32148,7	23577,7	3	9	7	19	0,115	1,000	0,218	0,000	0,000	0,115	0,025	0,000		
Зовнішня торгівля, тис. дол. США	1902640	257771,8	435726,5	10	4	8	22	0,133	1,000	0,000	0,108	1,000	0,133	0,000	0,014		
Капітальні інвестиції підприємств та організацій, тис. грн.	4436365	1568060	3003624	5	5	5	15	0,091	1,000	0,000	0,500	1,000	0,091	0,000	0,045		
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	163,6	172,7	150,2	7	6	6	19	0,115	0,596	1,000	0,000	0,000	0,069	0,115	0,000		
Питома вага працівників із повною зайнятістю щодо середньооблікової кількості штатних працівників, %	85,6	77,5	79,3	8	8	10	26	0,158	1,000	0,000	0,222	1,000	0,158	0,000	0,035		
Втрати робочого часу, годин	614	1398	1056	9	7	9	25	0,152	1,000	0,000	0,436	1,000	0,152	0,000	0,066		
Сума експертних оцінок у потенціалі	$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m R_{ij}^l$						165	Комплексний показник K_i^l			0,888	0,146	0,290				

Джерело: розраховано автором на підставі [7]

Таблиця 3

Показники регіональних органів влади

	Фактичне значення			Оцінки експертів			$\sum_{j=1}^m R_{ij}^l$	γ_i^l	a_i^l			$\gamma_i^l \times a_i^l$					
	2014	2015	2016	I	II	III			2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Капітальні інвестиції з державного бюджету, тис. грн	18880	80701	132850	3	4	2	9	0,045	0,000	0,542	1,000	0,000	0,000	0,025	0,045		
Валовий регіональний продукт на душу населення, грн	14079	10778	9163	2	1	4	7	0,035	1,000	0,329	0,000	0,035	0,012	0,000	0,000		
Кількість зареєстрованих правопорушень, од.	29614	12537	12290	5	11	9	25	0,126	0,000	0,986	1,000	0,000	0,124	0,000	0,126		
Оплата комунальних послуг, тис. грн.	106154,7	746503	1907309	11	9	5	25	0,126	1,000	0,644	0,000	0,126	0,081	0,000	0,000		
Індекс споживчих цін, у % до минулого року	125,2	138,8	110,7	6	7	3	16	0,081	0,484	0,000	1,000	0,039	0,000	0,000	0,081		
Правопорушення у галузі охорони праці та здоров'я населення, тис.	0,4	0,2	0,1	4	10	8	22	0,111	0,000	0,667	1,000	0,000	0,074	0,000	0,111		
Рівень безробіття, % до загальної кількості економічно активного населення	11,4	15,6	16	7	6	6	19	0,020	1,000	0,087	0,000	0,020	0,002	0,000	0,000		
Наявний дохід на душу населення, грн.	19874,32	14932,5	11946,9	1	2	1	4	0,020	1,000	0,377	0,000	0,020	0,008	0,000	0,000		
Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн	217,2	51,9	39,2	8	8	11	27	0,136	1,000	0,071	0,000	0,136	0,010	0,000	0,000		
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	826,4	578,2	443,9	9	3	7	19	0,096	1,000	0,351	0,000	0,096	0,034	0,000	0,000		
Міграційний рух населення, тис. осіб	-8,1	-5,6	-2,5	10	5	10	25	0,126	0,000	0,446	1,000	0,000	0,056	0,000	0,126		
Сума експертних оцінок у потенціалі $\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m R_{ij}^l$							198	Комплексний показник K_i^l			0,473	0,425	0,490				

Джерело: розраховано автором на підставі [7]

Запропоновані інструменти взаємодії та важелі впливу (рис. 1) покликані докорінно змінити ситуацію в економічному середовищі області. Має початися процес реальної взаємодії між небайдужим населенням, бізнесом та владою, закріплений регіональними угодами про співпрацю. Керівництво регіону має лобіювати його інтереси на національному рівні з метою формування пільгових умов ведення бізнесу, для підтримки та розвитку середніх та малих підприємств.

Проведений аналіз також засвідчив про наявність комплексної проблеми відсутності офіційної статистичної інформації. Багато показників просто зникло з офіційних джерел (наприклад, статистика професійних захворювань, травматизм на робочому місці тощо). Більше того, у дослідженнях, що здійснюються науковими інституціями на національному рівні, дуже часто відсутні Луганська та Доне-

цька область. Так, уже четвертий рік поспіль для території Донбасу не розраховується інтегральний індекс регіонального людського розвитку [8].

Висновки з проведеного дослідження. Запропонована методологія вдосконалення системи економічних відносин на регіональному рівні являє собою комплекс взаємопов'язаних дій, що сприятимуть перебудові відносин в економічному середовищі та налагодженню партнерських відносин між учасниками економічної діяльності. Залежно від результатів інтегрального аналізу ця методологія може видозмінюватись у блоках методів інструментів та важелів впливу.

Представлений варіант методології для Луганської області відповідає поточній ситуації у регіоні, її поетапне впровадження дасть змогу подолати патову ситуацію та надати поштовх до подальшого розвитку території.

Список використаних джерел:

1. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НАН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
2. Приходько В.П. Методологічні підходи до формування просторової організації продуктивних сил регіону [Електронний ресурс] / В.П. Приходько // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1113>.
3. Щекович О.С. Методологічні підходи до оцінки та прогнозування економічної безпеки суб'єктів господарювання на галузевому, міжгалузевому і регіональному рівні / О.С. Щекович, М.Г. Афанасьєва // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 14, № 1. – С. 184–193.
4. Теоретичні і методологічні основи дослідження економічних відносин в Україні в умовах інтеграції в глобальний процес розвитку: монографія / [М.І. Зверяков, М.О. Уперенко, Л.Л. Жданова та ін.]; за заг. ред. М.І. Зверякова. – Одеса: Атлант, 2016. – 389 с.
5. Калінеску Т.В. Методологічні та прикладні аспекти регулювання системи соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання / Т.В. Калінеску, О.О. Зеленко. – В. кн.: Теорія і практика діяльності підприємств: монографія в двох томах. Т. 1 / Нац. металург. академія України; за заг. ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бондоріної. – Дніпро: Пороги, 2017. – С. 262–272.
6. Бэкон Ф. Великое восстановление науки [Электронный ресурс] / Ф. Бэкон. – Режим доступа: http://www.vixri.ru/d/a_filosof/Bekon%20F.%20O_Nauke.pdf.
7. Статистичний щорічник Луганської області за 2016 рік / за ред. Д.Я. Протопопова. – Северодонецьк: Головне управління статистики у Луганській області, 2017. – 423 с.
8. Інтегральний індекс регіонального людського розвитку [Електронний ресурс] / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/ukr_index.html.

Zelenko O.O.

METHODOLOGY FOR IMPROVING THE SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS AT THE REGIONAL LEVEL

The process of decentralization in Ukraine is caused by the individualization of regions' needs and demands from the regional authorities new but scientifically substantiated measures to stabilize the situation caused by the socio-economic and political crisis. Economic sphere suffers from the outdated system of relationships and needs to be improved in the near future. Actually, this problem is acutely felt in Luhansk region, which for the last three years has shown the worst indicators of social and economic development.

An overview of recent publications by domestic scholars has shown that today there is no research that would offer a truly comprehensive methodological approach for improving the system of economic relations of the region, taking into account their socialization in the modern post-industrial period of development.

Based on existing research, all components of the methodology for improving the economic relations system in the Ukraine regions can be presented. It includes: stages, principles, methods, tools, levers of influence, and strategic guidelines. Depending on the situation in the region, it is possible to add or modify a block of methods, tools, and levers of influence.

The proposed methodology for improving the system of economic agents at the regional level is a set of interconnected actions that will facilitate the restructuring of relations in the economic sector and the establishment of partnerships between the participants in the economic activity.

The presented version of the methodology for the Luhansk region corresponds to the current situation in the region, its phased introduction will help to overcome the current situation and give impetus to further development of the territory.

Key words: methodology, system of economic relations, region, complex index, integral index, development.